

Egedy Gergely

TRANSZSZUVERÉN NEMZETSTRATÉGIA: A PLEBEJUS KONZERVATIVIZMUS ÉS A HATÁRON TÚLI MAGYAR KISEBBSÉGEK

A határon túli magyar kisebbségekhez fűződő kapcsolat mindig is a magyar politika kulcskérdései közé tartozott. Hogyan, milyen prioritásrendszert alkotva viszonyult hozzájuk a magyar politikai konzervativizmus a rendszerváltás óta? Köztudomású, hogy a konzervatívok elkötelezettek a nemzet eszméje iránt, ám a kérdés közelebbi vizsgálata azt mutatja, e vonatkozásban az elmúlt két évtizedben két markánsan eltérő megközelítést, két eltérő mintát találunk. E tanulmány ezek rövid elemzésére kíván vállalkozni, mindenekelőtt azzal a céllal, hogy a jól ismert nemzetpolitikai fejleményeket egy újfajta elméleti keretbe kísérelje meg behelyezni.

A patrícius konzervativizmus: az államépítés elsőbbsége

A magyar konzervativizmusnak a rendszerváltás után elsőként kialakult változata, az Antall József nevével fémjelzett patrícius konzervativizmus nemzetfelfogása, s ebből fakadóan a határon túli kisebbségeinkhez való viszonya is elválaszthatatlan attól, hogy az – e sorok szerzőjének a hipotézise szerint – a nemzetépítéssel szemben az államépítésnek adott elsőbbséget. A két fogalom ugyanis, bármily szorosan összetartozik is, semmiképp sem egymás szinonimája, bár a szakirodalom ritkán tesz különbséget közöttük. (Bizonyára összefüggésben azzal, hogy az angolban a „nation building” mindkettőre vonatkozhat.¹) Elhatárolásukat nagyon pontosan elvégezte viszont Juan J. Linz az *European Review*-ban 1993-ban közölt cikkében, rámutatva: „a nemzetépítés és az államépítés egymást fogalmilag átfedő, ám különböző folyamatok”.² Míg az államépítés az intézményépítésnek és az állam iránti lojalitás erősítésének ad elsőbbséget, a nemzetépítés a politikai identitásnak a nemzeti elvre való alapozását, a nemzethez tartozás integráló erejének a növelését tartja elsődlegesnek. Történelmi dimenzióban nézve a kérdés elmondható, hogy Nyugat-Európában az államépítés megelőzte a nemzetépítést. Az „államépítés vagy nemzetépítés?” dilemmájának eldöntése természetesen a legkevésbé

¹ A fogalmat bevezető klasszikus munka: *Nation-Building*, szerk. Karl DEUTSCH – William FOLTZ, Atherton, New York, 1963, 1966. A kulcsszerző, Karl Deutsch maga sem tett érdemben különbséget a „nemzetépítés” két lehetséges jelentése között, lásd Karl DEUTSCH: *Nation-Building and National Development. Some Issues for Political Research = Nation-Building*, 1–16.

² Juan J. LINZ: *State Building and Nation Building*, *European Review* 1993/4., 355. A tanulmány magyar fordításban is olvasható: *Nemzetépítés és államépítés = Nacionalizmuselméletek*, szerk. KÁNTOR Zoltán, Budapest, Rejtjel, 277–297.

sem egyszerű. A különbség érzékeltetésére Linz utal például arra, hogy Bismarck nagy műve, az egységes Németország mindenekelőtt államépítés volt, s noha erős nemzeti mozgalom is támogatta, csak másodlagosan volt ez nemzetépítés.³ Közép-Európa történetében pedig a nemzet és a modern állam igen élesen elvált egymástól, s az utóbbi tipikusan az előbbi születése után jött létre.

A nemzetet a tömegektől idegenkedő és kizárólag a jog uralmában bízó, a tradicionális konzervativizmus értékeit képviselő patricius szemlélet is fontosnak tartotta.⁴ „A nemzeti gondolatot mi élő kategóriának tekintjük a 20. század végén is” – fogalmazta meg Antall József, de azt is hozzátette, hogy a nemzeti eszmét össze kell kapcsolni a demokratikus szabadságjogokkal, s egyiknek sem adható prioritás a másik kárára.⁵ E szellemben egyrészt radikálisan szakított a kommunista rezsim „internacionalista” politikájával, amely teljesen figyelmen kívül hagyta a szomszéd országokban élő magyarokat, és – az 1989-ben átírt alkotmány úgynevezett „felelősségi klauzulájával” összhangban – kinyilvánította, hogy felelősséget érez a határon túli nemzetrészekért. Bárdi Nándor az Antall-kormány magyar-ságpolitikájának a következő három fő elemét emelte ki: a magyar kisebbségek diplomáciai védelmének vállalását, azt a törekvést, hogy – nyugat-európai mintákra támaszkodva – önkormányzati modellt dolgozzon ki a kisebbségi kérdés kezelésére, s végül, de nem utolsósorban annak deklarációját, hogy a budapesti kormányoknak mindig figyelembe kell venniük a határon túli magyarok álláspontját.⁶

E célkitűzések mindegyike szervesen illeszkedett a patricius nemzetfelfogásba. Az Antall-kormány ugyanakkor azt is egyértelművé tette, hogy nem követ irredenta szempontokat. Antall meg volt győződve arról, hogy a kereszténydemokrata értékek elfogadása eleve megakadályozza bármiféle nacionalizmus kialakulását.⁷ De a patricius konzervativizmus nemcsak a területi status quo megváltoztatásáról mondott le, hanem más intézményi megoldással sem kísérletezett a nemzetegyesítés érdekében. Az európai integráció eszméje iránt mélyen elkötelezett Antall a határok „virtuálissá” válásától remélte a „gellneri” dilemma megoldását, a politikai és a nemzeti határok össze nem illéséből fakadó gondok és konfliktusok megoldódását. Nem cáfolja ezt azon nevezetes kijelentése sem, amely arról szólt, hogy ő lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekinti magát. E gesztus ugyan kétségtelenül a nemzet kulturális értelmezéséhez kapcsolódott, ám a közjogi álláspontját pontosan jelző Antall ezt kizárólag szimbolikus értelemben gondolta. Szavai látványosan demonstrálták, hogy Budapest immár nem közömbös a határon túli kisebbségeink iránt, de semmiképp sem jelentettek egy olyasféle irredenta álláspontot, amilyennel ellenfelei vádolták.

³ LINZ: *Nemzetépítés és államépítés*, 287.

⁴ E konzervativizmus részletes jellemzéséhez lásd Gergely EGEDY: *The Conservatism of József Antall. The Hungarian Version of Patrician Conservatism = Reflections on Conservatism*, szerk. Dogancan ÖZSEL, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2011, különösen 259–263.

⁵ ANTALL József: *Az MDF legyen középpárt = UÓ.: Modell és valóság*, II., Atheneum, Budapest, 1994, 9.

⁶ BÁRDI Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*, Kalligram, Pozsony, 2004, 140–141.

⁷ Vö. ERDŐDY Gábor: *Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága*, ELTE Eötvös, Budapest, 2011, 192–197.

A patrícius szemlélet ugyanis a nemzet politikai vagy „közpolgári” megközelítésére épült, s ez az államépítés preferálásához vezette el. A kettő közötti összefüggést jól megragadta a svéd Orvar Löfgren, a lundii egyetem kutatója, amikor arról beszélt, hogy „a nemzeti azonosságtudat áthatolhat a hagyományos etnikai választóvonalakon”, s „az etnikai azonosságtudattól eltérően a nemzeti azonosságtudat mindig közvetlenül kapcsolódik az államalkotás és az államok közötti párbeszéd problémáihoz”.⁸ Antall nemzetfelfogása szorosan összekapcsolódott az „államrezon” eszméjével, és az államépítés elsőbbségét szolgálta a magyar parlamentáris tradíciót hangsúlyozó „közjogi folytonosság” tézise is. A patrícius konzervativizmus orientációválasztásában az a történelmi tapasztalat is közrejátszott, miszerint instabilitási tényező forrása lehet, ha új államok esetében a nemzetépítés megelőzi az államépítést.⁹ A Kádár-korszakban szocializált társadalom számára azonban mélyen idegenek voltak a patrícius konzervativizmus értékei.

A plebejus konzervativizmus: a nemzetépítés elsőbbsége

Más képletet találunk a magyar konzervativizmus második változatát vizsgálva. A Fidesz által kialakított „mozgósító-plebejus” irányzat, amely a „polgári” jelzővel szakítva 2002 után öltött markáns formát, másként gondolkodott a nemzetről és a határon túli kisebbségekről. E változat a nemzethez való viszonyt tekintette a magyar politika legfontosabb törésvonalának, és ebből kiindulva a politikai közösség integrációját a nemzeti identitásra kívánta alapozni.¹⁰ A nemzethez való viszony olyan stratégiai kérdéssé vált, amelynek figyelembe vétele nélkül a „mozgósító- plebejus” politika más elemei sem érthetők meg igazán; e nemzetstratégia ugyanis nemcsak a szűkebben vett nemzeti problémákra reflektált, hanem – összekapcsolódva a posztkommunista törésvonallal – a politika más szféráit is befolyásolta. E fejleményt érdemes történelmi perspektívába is beágyazni. Egyrészt a magyar baloldal – a térségünkben egyedülálló módon és mértékben – hagyományosan elzárkózott a nemzeti gondolat felkarolásától, prioritásnak tekintésétől, másrészt pedig Magyarország olyan ország, ahol erősek ugyan a jobboldali, ám igen gyengék

⁸ Orvar LÖFGREN: *A nemzeti kultúra problémái svéd és magyar problémákon szemlélve*, ford. Gálosi Adrienn, Janus 1989/VI. 1., 16 (hálózati verzió: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf673.pdf). Löfgren nem utal rá, de tegyük hozzá, a „közpolgári” minősítés ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ez a nemzetfelfogás híján lenne a kulturális összetevőnek. Tisztán és kizárólagosan politikai nemzet ugyanis gyakorlatilag nem létezik. Vö. Taras KUZIO: „Nationalising States” or Nation-Building? A Critical Review of the Theoretical Literature and Empirical Evidence, *Nations and Nationalism* 2001/2., 135–154, főként 146 (http://taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-states.pdf). Schöpflin György ugyancsak hangsúlyozza az etnikai-kulturális elem szükségszerű meglétét a „nyugati” típusú, dominánsan „közpolgári” (civic) jellegű nemzetkonstrukciókban is: SCHÖPFLIN György: *A modern nemzet*, Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2003, 19–37.

⁹ A magyar államot természetesen nem lehetett a rendszerváltás időszakában sem olyan új államnak tekinteni, mint a harmadik világ új politikai alakulatait a dekolonizáció után, ám a diktatúra demokráciává alakítása olyan súlyú kihívást jelentett, ami megalapozza a fenti állítást.

¹⁰ Részletesebben lásd Gergely EGEDY: *Political Conservatism in Post-Communist Hungary*, *Problems of Post-Communism* 2009. május–június, 42–53; EGEDY Gergely: *Államépítés vagy nemzetépítés?*, *Magyar Szemle* 2012. október, 75–95.

a konzervatív hagyományok. Ebből fakadóan a konzervativizmus többnyire csak nemzetközpontú változatában tarthatott számot arra, hogy kormányzóképes erővé, önálló politikai pólussá váljon. A mozgósító-plebejus konzervativizmus – a konzervativizmusnak ez a rendhagyó, több tekintetben is kiérleletlen és belső ellentmondásoktól terhelt, de történelmileg nem példátlan típusa – a patrícius szemlélettel ellentétben jobban megbízott a tömegben, mint az elitben, s a joguralom eszméjét sem tekintette megkérdőjelezhetőnek.¹¹ Ez magyarázza, hogy a Fidesz a parlamenti legitimitást szembeállította a „nemzeti legitimitással” – és az utóbbit magasabbrendűnek tételezte. Az állam természetesen a nemzetépítésnek elsőbbséget adó stratégiában is kulcsfontosságú, hiszen a nemzetnek nincsenek a támogatás biztosítására alkalmas eszközei: céljainak a felkarolására csak az állam képes.¹² Ez áll a markáns állami centralizációs intézkedések hátterében, amelyek mögöttes filozófiája elutasítja a nemzeti érdek pluralista módon történő artikulálását. Sajátos ellentmondásként a nemzetépítés elsőbbsége nagyobb államot hajlamos kifejleszteni, mint az államépítésre koncentráló stratégia.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a mobilizáló-plebejus konzervativizmus a patríciusnál jóval szélesebb teret biztosított a nemzetben rejtőző közösség-szervező potenciálnak, a politikai közösséget „érzelmi és cselekvési közösségként” fogva fel.¹³ A plebejus karakter és a választott nemzetértelmezés összekapcsolódását segít megérteni Walker Connornak azon éles szemű megállapítása, hogy a nemzet lényegénél fogva nem elit-, hanem tömeg-jelenség.¹⁴ A patrícius államépítés és a plebejus nemzetépítés különbsége többé-kevésbé pontosan leírható a „polgári” és a „nemzeti” jelző tartalmi különbségével. Az államépítéssel szemben a mozgósító-plebejus konzervativizmus tehát a nemzetépítésnek adott elsőbbséget, s a nemzeti identitás rekonstrukciójára irányuló stratégiája nélkülözhetetlenné tette, hogy ebbe a határon túli magyar kisebbségeket is bevonja. A nemzetépítés soha le nem záruló folyamatában ezért megkülönböztetett szerep jutott a külhoni közösségeknek. A Fidesz a határon túli magyar kisebbségek ügyét

¹¹ Ismeretes, hogy a Fidesz soha nem is kötelezte el magát a konzervativizmus mellett, s politikájának számos eleme, különösen a demokrácia „jakobinus” jellegű felfogása igencsak messze van a hagyományos konzervatív értékrendtől. Okkal vehető fel tehát akár a konzervatív jelző létjogosultsága is, ám mellette is lehet érvelni olyan konzervatív alapértékek felkarolására utalva, mint a család, a nemzet, a vallás. Sőt a Fidesz által képviselt demokráciafelfogás sem példátlan a konzervatív gondolkodás hosszú történetében – engedtessek meg e sorok szerzőjének, hogy utaljon például a neves amerikai „plebejus” gondolkodóra, Willmoore Kendallra, akiről a *Kommentár 2012/5. számában* írt. Kendall az abszolút többségi elv híveként sokáig azt tartotta, hogy a „nagyobb rész” egyúttal a „jobbik rész” is, a „józan többségnek” igaza van. Figyelembe véve tehát, hogy a konzervativizmus igen széles értékhorizonton mozog, e tanulmány hipotézise szerint (még) nem alaptalan ebben az értelmezési keretben elhelyezni a magyar jobboldal legerősebb pártjának tevékenységét. A Fidesznek a konzervativizmushoz való viszonya természetesen külön elemzést igényel; e tanulmány, mely a szerzőnek a krakkói Jagelló Egyetemen 2013 áprilisában rendezett konferencián (*Ethnicity, Culture, Politics*) tartott előadására (*Kin minorities and the Strategies of Hungarian Conservatism*) épül, csak a nemzetpolitikával foglalkozik.

¹² LINZ: *Nemzetépítés és államépítés*, 284.

¹³ SZABÓ Ildikó: *Nemzet és szocializáció*, L'Harmattan, Budapest, 2009, 217.

¹⁴ „[...] national consciousness is a mass, not an elite phenomenon”. Walker CONNOR: *The Timelessness of Nations = History and National Destiny. Ethnosymbolism and its Critics*, szerk. Monserrat GUIBERNAU – John HUTCHINSON, Blackwell, Oxford, 2002, 40–41.

sohasem tekintette tehetételnek, ellenkezőleg, számára ez a kérdés – Bárdi Nándor szavaival – „törzstémának, mégpedig a baloldal válaszképtelensége miatt sikeres törzstémának számított”.¹⁵

Abban a patrícius és plebejus megközelítés egyetértett – igen helyesen, és a szocialista-liberális kormányok kapituláns hozzáállásával éles ellentétben –, hogy a magyar kisebbségek érdekei nem áldozhatók fel a súrlódásmentes szomszédságpolitika érdekében. Az utóbbi irányzat azonban ennél ambiciózusabb célokat is maga elé tűzött. A patrícius stratégiát elsősorban a történelmi felelősség elve vezette, a mozgósító-plebejus megközelítés viszont a szolidaritás elvére alapozott. Ezzel függ össze, hogy míg az autonómiamodellekben gondolkodó patrícius szemlélet számára a kisebbségvédelem szempontja volt a döntő, az utóbbi a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikát a szélesebb értelemben vett nemzetpolitikába ágyazta bele, a teljes nemzeti reintegráció jegyében és érdekében.

Miként jellemezhetjük ezt a nemzetépítő stratégiát? A válasz kapcsán mindenekelőtt érdemes emlékeztetni arra, hogy az Európai Unió léte a korábban alkalmazott nemzeti stratégiák átgondolására és módosítására ösztönöz, sőt kényszerít minden szereplőt, hiszen – az angolszász politikatudomány kedvelt kifejezésével szólva – ennek hatására a „lehetőségek struktúrái” (*opportunity structures*) is alapvetően módosultak. Egy jeles szerzőpáros, Csörgő Zsuzsa és James Goldgeier a szuverenitás hagyományos koncepcióját átalakító új európai közegben a nemzetstratégiák négy alapvető típusát különböztette meg, kiemelve, hogy ezek mindegyikének megvannak az EU-ra vonatkozó intézményi következményei.¹⁶

1. Tradicionális nacionalizmus. Ez a stratégia a politikai és az etnikai-kulturális határok összekapcsolására törekszik a tradicionális nemzetállam keretében, s az Európai Uniót szükségképp államok szövetségeként képzeli el.

2. Állam alatti (*substate*) nacionalizmus. Ez a saját államisággal nem rendelkező nemzetek (például baszkok, katalánok, skótok) tipikus stratégiája, amely arra irányul, hogy saját régiójuk érdekeinek a képviselőtét megerősítse a központi állammal szemben. Ez az Európai Unióban nem az államok, hanem a nemzetek szövetségét szeretné látni.

3. Transzszuverén (*transsovereign*) nacionalizmus. Ez az irányvonal a határokon átnyúlva, ám azokat érintetlenül hagyva igyekszik a több állam területén szétszórt nemzet egységét megteremteni. Céljának a nemzet egyesítésére alkalmas intézmények létrehozását tekinti, s az Európai Unióban ugyancsak a nemzetek szövetségét látja.

4. Protekcionista nacionalizmus. Ez a stratégia elsődlegesen a bevándorlással és a globalizáció hatásaival szembeni védekezésre helyezi a hangsúlyt. Tipikusan a fejlett nyugat-európai országokban jelentkezik és az Európai Uniót az államok szövetségévé szeretné fejleszteni.

E sorok szerzőjének a véleménye szerint a mobilizáló-plebejus konzervativizmus az úgynevezett transzszuverén nemzetstratégiát választotta, amely jól illeszkedik nem-

¹⁵ BÁRDI: *I. m.*, 145.

¹⁶ Zsuzsa CSÖRGŐ – James GOLDGEIER: *Nationalist Strategies and European Integration = The Hungarian Status Law. Nation Building and/or Minority Protection* (Slavic Eurasian Studies No. 4), szerk. Zsolt KÁNTOR – Balázs MAJTÉNYI – Osamu IEDA – Balázs VÍZI – Iván HALÁSZ, Hokkaido University, Sapporo, 2004, 273.

zetkoncepciójához. Milyen vonásokkal írhatjuk ezt le? Mindenekelőtt azzal, hogy – a tradicionális nacionalizmustól eltérően – nem területi változásokban (és nem is a kisebbségi magyarok repatriálásában) gondolkodik. Arra törekszik, hogy jogi kapcsolatok kiépítésével kösse az anyaországhoz a határon túli magyarokat. Ez az irányvonal a nemzet politikai-„közpolgári” felfogásával való szakítást igényli; a transzszuverén stratégia elvi háttérében a nemzet kulturális megközelítését találjuk meg, vagyis azt, amely szerint a nemzetet nem a közös államhoz tartozás, hanem a közös kultúrában való osztozás alkotja. A mozgósító-plebejus konzervativizmus pontosan érzékelté, hogy a 21. század elején, az integrálódó Európában rengeteg hiábavaló energiát emésztene fel a határok megváltoztatására irányuló törekvés, ezért a nemzetrészek egyesítésének azt a módját választotta, amely különféle intézmények révén kapcsolja össze az anyaországot a magyar kisebbségekkel. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a nemzet kulturális egységét – amelynek elvét a patrícus konzervativizmus sem vonta kétségbe – jogi-politikai dimenzióval is ki akarja egészíteni.

E koncepciót a legrészletesebben a Fidesz szakpolitikusa, Lőrincz Csaba fogalmazta meg, azzal a céllal, hogy a határon túli magyar közösségeket jogi jellegű kötelekkel is összefűzzék, megkönnyítendő az anyaországgal fenntartott kapcsolataik intézményesítését. Hasonló stratégiában gondolkodott Duray Miklós is, aki már a kilencvenes években abból indult ki, hogy a nemzeti reintegráció egyetlen lehetséges módja „egy új nemzetstruktúra megteremtése”, amelyhez figyelembe kell venni az államhatárokat, a politikai környezetet és a „magyar egyetemesség” elvét.¹⁷ S lényegében ugyanezt fogalmazta meg idei bálványosi beszédében Orbán Viktor is, amikor arról szólt, hogy a különféle országokban élő magyarok között közjogi kapcsolatot kell létrehozni, de nem területi alapon, „hanem az állampolgárság kötelékén keresztül”.¹⁸

A transzszuverén stratégia első szakasza: a státustörvény

A státustörvénytől a határon túl élő magyarok szavazati jogának a megadásáig ívelő folyamat igen jól értelmezhető e fentebb vázolt stratégia fényében. Emlékeztet, hogy a Fidesz már 1999-ben, egy évvel első kormányrakerülése után megszervezte a Magyar Állandó Értekezletet, hogy intézményesített fórumot teremtsen a Kárpát-medence magyar kisebbségeinek vezetőivel való tárgyalásokra. És szimbolikus tekintetben is lehetőséget kínálva nekik a magyar külpolitikába való beleszólásra. A transzszuverén stratégia következő – és még fontosabb – lépését a 2001-ben elfogadott státustörvény jelentette. Ez már egyértelműen és kizárólagosan a nemzet kulturális felfogására alapozódott. A törvényről való szavazást megelőző vitában Orbán Viktor maga is így fogalmazott: „A magyar státustörvény a kulturális azonosság alapján áll. Tehát mindenki eldöntheti, hogy vállalja-e

¹⁷ DURAY Miklós: *Változások küszöbén*, Pro Minoritate Könyvek – Osiris, Budapest, 2000, 198.

¹⁸ ORBÁN Viktor: *A kormány nemzeti gazdaságpolitikát folytat*, 2013. július 27., http://orbanviktor.hu/beszed/a-kormany_nemzeti_gazdasagpolitikat_folytat.

a magyar nemzettel való kulturális azonosságát.”¹⁹ A státustörvény elsősorban az anyaország területén nyújtott kedvezményeket a foglalkoztatás, az oktatás, az egészségügy és a közlekedés területén, de néhány juttatást – extraterritoriális hatállyal – a kisebbségek államaiban is biztosított. (Így például a gyermekek magyar iskolába járatásáért.) A budapesti törvényhozás egyértelművé tette, hogy a kisebbségben élő magyarokat elsődlegesen közösségi mivoltukban szeretné megerősíteni, az identitás megválasztását ugyanakkor az egyénre bízta.²⁰ Térségünkben más státustörvényeket is alkottak, ám a magyar változat mindegyiküknél messzebb ment el a territoriális állam hagyományos kompetenciájának a megkérdőjelezésében, s figyelemre méltó, hogy a mögötte álló értékrendet Orbán Viktor „Európa jövőjének” nevezte.²¹ 2001 áprilisában Németh Zsolt a törvény kapcsán egyenesen párhuzamot vont a kontinens és a magyar nemzet egyesítése között, ami persze megkérdőjelezhető érvelés volt, hiszen az európai identitás és a nemzeti identitás jellegükben lényegesen eltérő kategóriák. Egyértelműen tükrözta viszont azt a törekvést, hogy az integráció diskurzusát használva a transzszuverén stratégiát beillesse az európai egységesülés keretei közé. A mozgósító-plebejus konzervativizmus „unortodox” módon késznek bizonyult arra, hogy a nemzetépítő stratégia sikere érdekében szakítson az állami szuverenitás hagyományos koncepciójának fontos elemeivel.

Bár megnevezésével ellentétben e törvény elsősorban a kedvezményekről, nem pedig a státusról szólt, elfogadásával a Fidesz mégis megtette az első jelentős lépést a transzszuverén stratégia kibontakoztatása érdekében. A magyarigazolvány személyi igazolványra emlékeztető formája és díszes kivitele az ezeréves államiságra emlékeztető koronával a nemzet egyesülését volt hivatva szimbolizálni. Emlékezetes ugyanakkor, hogy rendhagyó karakterével a státustörvény Európa-szerte igen éles vitát robbantott ki az állam és a nemzet lehetséges kapcsolatairól, és nemcsak a szomszédos országokban, hanem Nyugaton is igen sokan bírálták, potenciális veszélyt látva benne a status quóra nézve. A vita részleteivel e tanulmány nem kíván foglalkozni, elég arra utalni, hogy az erős nemzetközi kritika hatására a Fideszt 2002-ben felváltó szocialista–szabaddemokrata kormány a törvényt úgy alakította át, hogy igen keveset hagyott meg „transzszuverén” jellegéből.

A kettős állampolgárságról 2004 decemberében tartott népszavazás ugyancsak beleilleszkedik a transzszuverén stratégiába, mégis akkor is, ha ezt nem a Fidesz kezdeményezte, hanem a Magyarok Világszövetsége (MVSZ). Sőt a párt jól érzekelte az időzítésbeli problémákat, és nem tartotta szerencsésnek az MVSZ lépését, viszont a cél oly szervesen kapcsolódott az értékrendjéhez, hogy csak úgy foglalhatott állást: morális kötelezettség az igennel történő szavazás. 2004 decembere, a népszavazás kudarca ugyanakkor márkánsan figyelmeztetett arra, hogy a nemzetépítés javasolt módja nem élvezzi a nemzet

¹⁹ ORBÁN Viktor: *20 év. Beszédék, írások, interjúk, 1986–2006*, szerk. Szőnyi Szilárd, Heti Válasz, Budapest, 2006, 251.

²⁰ A törvény nem határozta meg, hogy mik a magyar nemzethez tartozás kritériumai, csak annyit írt elő, hogy „magyar identitású” legyen a jelentkező.

²¹ A közép- és kelet-európai változatokhoz lásd HALÁSZ Iván: *A határon túli nemzetársakról való gondoskodás modelljei Kelet-Közép Európában = Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*, szerk. Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László, Gondolat, Budapest, 2004, 42–75.

többségének a támogatását. Ez a népszavazás nem annyira a határon túli kisebbségekről, sokkal inkább a nemzettel kapcsolatos politikai stratégiák közötti választásról szólt.

A második szakasz: a kettős állampolgárság

Bár ezt követően a transzszuverén stratégia folytatását és a kettős állampolgárság ügyét a tartósan ellenzékbe kényszerülő Fidesz egy időre levette a napirendről, a nemzetépítést középpontba állító politikájából logikusan következett, hogy az ehhez való visszatérés csak idő és alkalom kérdése. Nem véletlen tehát, hogy a 2010 tavaszán aratott választási győzelem után a legelső intézkedések között fogadta el az új parlament az egyszerűsített honosításról, a kettős állampolgárság kiterjesztéséről szóló törvényt. A nemzetpolitikát a külpolitikától világosan elhatároló érvelés jól tükrözte, hogy a transzszuverén stratégia lényegében arra a koncepcióra épült, miszerint a magyar nemzet „csak egészében” tud megmaradni. A Reutersnek nyilatkozva Martonyi János külügyminiszter úgy fogalmazott, hogy a szomszédos országokban élő magyarok diszkriminálva vannak a világ többi részén élőkhez képest, míg ugyanis a Nyugatra távozottaknak megvan a lehetőségük a kettős állampolgárságra állandó magyarországi lakhely nélkül is, az előbbieknél nincs.²² Az állampolgárság biztosítása a helyben lakás feltétele nélkül a transzszuverén stratégia egyik kulcseleme, amely maga után vonja a nemzeti érdek fogalmának az átértékelését is. Ebbe már nemcsak a magyar állampolgárok érdekei, hanem a határon túliak érdekei is közvetlenül beletartoznak. (E gondolat a miniszterelnök idei bálványosi beszédében ugyancsak hangsúlyosan megfogalmazódott.)

2010-ben még nem volt szó arról, hogy a kettős állampolgárságot szavazati joggal is kiegészítenék, nyilvánvaló összefüggésben azzal, hogy e tekintetben néhány komoly ellenérv is felmerült. A nemzetépítés választott útja azonban ezt a lépést eléggé kézenfekvő módon hozta magával. Jól tükrözte e logikát Kövér László érvelése: nincsenek elsődrendű és másodrendű állampolgárok, ezért „a kettős állampolgárság megadása automatikusan is a szavazati jog megadását jelenti”.²³ A várható nemzetközi visszhang kritikus elemeivel kapcsolatban már előre megfogalmazódott: a szavazati jog megadása a nemzeti kormányok kompetenciája. Így került sor annak a törvénybe iktatására 2011-ben, hogy a kettős állampolgárok – egyéni kérésre, regisztráció után – voksolhatnak a pártlistákra a magyarországi országgyűlési választásokon. A státustörvényről és a hozzá vezető stratégiáról írta a neves liberális gondolkodó, Kis János a Beszélőben, hogy „ha van valami, amit Orbán és társai meggyőződésből csináltak, ez az”.²⁴ Kis szavaival csak arra kívánunk utalni, hogy az akkori és az azóta megtett lépésekre valóban egy régóta folytatott

²² Martonyi János a kettős állampolgárságról, 2010, április 14., www.bumm.sk/40872/martonyi-janos-a-kettos-allampolgarsagrol.html.

²³ Kövér László: „A kettős állampolgárság megadása automatikusan is a szavazati jog megadását jelenti”, Vajdaság Portál, 2011, március 11., <http://vajdasag.eu/archivum/hitem20110311>.

²⁴ Kis János: Státustörvény. Magyarország választáson, Beszélő Online 2002/3., <http://beszelo.c3.hu/cikkek/statustorveny>.

stratégia szerves tartozékaiként került sor – még akkor is, ha tudható, hogy a választójog kiterjesztésének van egy kifejezetten pártérdekvezérelt dimenziója is, amely árnyékot vetet a határon túli magyarokkal kapcsolatos politika motívumaira.

Fölvethető – s ezt többen meg is tették –, vajon nincs-e ellentmondás a transzszuverén stratégia két fentebb vázolt kulcsmozzanata, a státustörvény és a könnyített honosítás, a kettős állampolgárság között. Nem jelentett-e paradigmaváltást az állampolgárság előtérbe állítása? A fölvetés nem alaptalan, hiszen míg a státustörvény elsődlegesen arra irányult, hogy a határon túli honfitársakat a szülőföldjükön tartsa meg, közösségeik kulturális és biológiai reprodukcióját segítve, addig a kettős állampolgárság ellenkező irányú ösztönzést adhat: a Magyarországon való letelepedést és munkavállalást könnyíti meg. E sorok szerzője mégis úgy véli, hogy a mobilizáló-plebejus konzervativizmus nemzetépítő stratégiája nagyfokú koherenciát mutat, mert szélesebb perspektívában szemlélve mindkét mozzanat ugyanabba a folyamatba illeszkedik, s ugyanazt a célkitűzést segíti: a határon túli magyarság nemzetépítésbe való bevonását.

Más kérdés, hogy a kisebbségben levő magyarok jelentősebb csoportjainak a körében ugyancsak elindult egyfajta nemzetépítés, amint arra Kántor Zoltán már az ezredfordulón rámutatott.²⁵ Rogers Brubaker kiemeli, hogy épp a politikai jellegű igények és követelések megléte az a körülmény, amely az etnikai kisebbségeket hangsúlyozottan nemzeti kisebbséggé teszi. A nemzeti kisebbség ugyanis „nem a népesség-összetételből adódó tény, hanem politikai alapállást jelöl”.²⁶ E terminológiával szólva a magyar kisebbségek nemzeti kisebbségekként határozták meg magukat pártjaikkal és nemzeti igényeikkel, ami a transznacionális stratégia alkalmazhatóságának nyilvánvaló előfeltétele. Identitásuknak sajátos vonást kölcsönöz az egykori államiság emléke, amely a politikai modell bizonyos elemeivel itatja át alapvetően (és szükségszerűen) kulturális alapú nemzet-értelmezésüket.²⁷ Jogosan megkérdendhető ugyanakkor, hogy az anyaország nemzetépítő stratégiája és a kisebbségeken belüli nemzetépítő stratégiák hogyan tudnak illeszkedni egymáshoz, s ugyanazt a nemzetet építik-e. Az eddigi fejlemények fényében a mozgósító-plebejus konzervativizmus e tekintetben is a centralizáció híve, s – nem igazán számolva a „szétfejlődés” történelmi következményeivel – a folyamatot budapesti irányítással szigorúan kézben kívánja tartani. A „többközpontú” nemzet koncepcióját elvető, az egyközpontú nemzetet megcélzó stratégia nem kevés konfliktust eredményezett az érintett magyar kisebbségek vezetőivel.²⁸

²⁵ KÁNTOR Zoltán: *Kisebbségi nemzetépítés. A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség*, Régió 2000/3., 238.

²⁶ ROGERS BRUBAKER: *Nacionalizmus új keretek között*, L'Harmattan, Budapest, 2006, 15.

²⁷ Ennek kapcsán Schöpflin György egyenesen így fogalmazott: a Kárpát-medence magyar kisebbségei „nemcsak a magyar identitásukhoz ragaszkodnak [...] hanem a magyar államot is identitásuk forrásának tekintik, oly módon, amely nem áll, vagy csak jóval kevésbé más csoportokra”. GEORGE SCHÖPFLIN: *Hungary and the EU: the Status Law and After = Beyond Sovereignty. From Status Law to Transnational Citizenship* (Slavic Eurasian Studies, No. 9.), szerk. Osamu IEDA, Sapporo, Hokkaido University, 2006, 215.

²⁸ E stratégia „leggyengébb láncszeme” a Fidesz–RMDSZ viszony.

Posztmodern nemzetstratégia?

Rogers Brubaker, a nemzet és a nacionalizmus témakörének ismert kutatója egy háromszögként ábrázolja azt a kapcsolatrendszert, amely összefűzi a nemzeti kisebbségeket, a nekik politikai keretet adó, többnyire „nemzetiesítő” államokat, valamint az anyaországokat.²⁹ E hármas kapcsolat nyilvánvalóan három különféle, egymással akár élesen ütköző nemzeti stratégiát foglal magában. A mozgósító-plebejus konzervativizmus kétségtelenül új elemeket hozott e kapcsolatrendszerbe, olyanokat, amelyekről Stephen Deets azt állította, hogy „radikális kihívást intéztek az elfogadott normákkal szemben”, és egyfajta „neo-medievalizmust”, vagyis „új középkort” vetítettek előre. Ez alatt a nemzetközi kapcsolatoknak azt a modelljét értette, amely nem a hagyományos nemzetállami szuverenitás elvére épül. Amely megkérdőjelezi a területiális alapú államiság és az állampolgárság bevett, hagyományos fogalmait azzal, hogy – különböző formákban – olyan egyénekké intézményesíti az állam kapcsolatát, akik nem a lakosai.³⁰ Az Európai Unió mai formájában a nemzetállami szuverenitás korlátozását vagy megsértését kizárólag vertikális alapon tartja elképzelhetőnek; horizontálisan az egyes államok nem avatkozhatnak bele egymás belügyeibe, ezt csak nemzetközi és nemzetek feletti intézmények kísérhetik meg.

A mozgósító-plebejus konzervativizmus „anyaország-politikája” viszont nem vertikális, „szupranacionális”, hanem horizontális dimenzióban gondolkodik. Méghozzá úgy, hogy elsődlegesen nem a területi elvre épít, noha – tegyük hozzá – a területiális autonómia követelésével sem szakított. Így aztán vitatható elemeivel együtt sem tekinthető a két világháború közötti revizionista irányvonal felelevenítésének, amit sokan feltételeznek, hanem alapvetően új megoldások kialakítására irányul. E felfogás perspektivikusan azzal számol, hogy a jövőben nem lesznek kisebbségek a kontinensen, csak közösségek, Európa ennyiben a közösségek közösségévé fog válni. Ezt a fajta megközelítést többen már a státustörvény kapcsán is a politikai tér megszervezésének „posztmodern” megoldásaként írták le, köztük Brigid Fowler.³¹ Ő arra is utal, hogy míg a magyar kormányt bíráló szlovák és román érvek a szuverenitás „modern” fogalmi rendszerében mozogtak, az alternatívákat kereső magyar érvelés „posztmodern” terminológiát alkalmazott. A második Fidesz-kabinet „szabadságharcos” politikája és retorikája viszont nem illeszkedik e „posztmodern” koncepcióhoz, mert az nagyon is az állami szuverenitás hagyományos felfogására épít, a külpolitika és a nemzetpolitika prioritásai között tehát e tekintetben éles ellentét mutatkozik.

Egészében véve elmondható: ez az ambiciózus nemzetstratégia kétségtelenül történelmi adósságot törleszt a határon túli kisebbségeinkkel szemben, és a határokon átívelő nemzetegyesítés célja hagyományos konzervatív érvekkel is alátámasztható. A „mögöt-

²⁹ BRUBAKER: *I. m.*, 11.

³⁰ STEPHEN DEETS: *Pulling Back from Neo-Medievalism. The Domestic and International Politics of the Hungarian Status Law = Beyond Sovereignty*, 19–24.

³¹ BRIGID FOWLER: *Fuzzing Citizenship, Nationalising Political Space. A Framework for Interpreting the Hungarian „Status Law” as a New Form of Kin-State Policy in Central and Eastern Europe = The Hungarian Status Law*, 183–184, 220.

tes” politikai gyakorlat viszont, amely az állam és a demokrácia működtetésének sajátos plebejus felfogására épül, minden jel szerint legalább annyi dilemmát vet fel, mint amennyit megold. És kitűzött céljával ellentétben *de facto* megosztja a nemzetet.

A modern nemzetről írva Schöpflin György joggal utal arra, hogy az európai szellemi élet egyik leghevesebb vitája arról szól, miként szerveződjön a hatalom: a ráció vagy az identitás alapján. Az egyik tényező természetesen nem zárja ki a másikat, de nem mindegy, hogy szükségszerű szintézisük melyikük elsőbbségére épül. A mozgósító-plebejus konzervativizmus egyértelműen az identitás alapjára helyezkedett: a politikai közösséget nemzeti identitásközösségként kívánja intézményesíteni. Erre építette a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikáját is, melyet a mai Európa keretei között a vázolt transzszuverén stratégiával kíván megvalósítani. A 18. században kezdett vita eközben folytatódik, a lezárás esélye nélkül.³²

„Szigorúan magán”. Firlé kastélya

³² SCHÖPFLIN: *A modern nemzet*, 38.